

Akdeniz Paktı ve Türk Basınındaki Yankısı

Mediterranean Pact and its Repercussions in the Turkish Press

Yıldız ÇALIKKILIÇ*

ÖZ

Akdeniz Paktı İtalya'nın artan saldırgan politikalarına karşı Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve İngiltere tarafından imzalanmıştır. Makalede Akdeniz Paktı'nın oluşum süreci, amacı, diplomatik arka planı ve uluslararası siyaset üzerindeki etkileri kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Makalede uluslararası dengeye dikkat edilerek bölgesel güvenlik kaygıları üzerinden Akdeniz Paktı'nın önemi üzerinde durulmuştur. Makalede Akdeniz Paktı'nın 1930'lu yıllarda Akdeniz güvenlik dengesindeki etkisine yer verilmiştir. Akdeniz Paktı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası politikada çok yönlü stratejik faaliyetleri değerlendirilmiştir. Makalede, Akdeniz Paktı hem küresel hem de bölgesel siyaset açısından özgün işlevi üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda, makale Akdeniz Paktı'nın hem tarihsel hem de diplomatik bir olgu olarak bugüne kadar daha önce ele alınmamış yönlerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Makalede nitel araştırma yöntemiyle birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiş, döneme ait olan arşiv belgeleri üzerine çalışılarak diplomatik yazışmalar ile dönemin liderlerinin açıklamalarına yer verilmiştir. Ayrıca, literatür taramasıyla ele alınan Akdeniz Paktı'na dair detaylar, arşiv belgeleri ışığında yeniden değerlendirilmiştir. İlk kez incelenen bazı belgeler ve diplomatik kayıtlar, çalışmanın alana yaptığı özgün katkıyı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Akdeniz, Benito Mussolini, Akdeniz Paktı, İtalya.

ABSTRACT

The Mediterranean Pact was signed by Türkiye, Yugoslavia, Greece, and the United Kingdom in response to Italy's increasingly aggressive foreign policies. This article provides a comprehensive analysis of the Pact's formation, objectives, diplomatic context, and its impact on international politics. The study emphasizes the importance of the Pact in the context of regional security concerns, with particular focus on its role in the international balance of power. Additionally, the article investigates the influence of the Mediterranean Pact on the security framework of the Mediterranean region during the 1930s. The analysis includes an evaluation of Türkiye's strategic diplomatic activities, which were enhanced by the Pact. Furthermore, the article examines the Mediterranean Pact's unique contribution to both global and regional political dynamics. This study uncovers previously unexplored aspects of the Pact, both historically and diplomatically. A qualitative research methodology is employed, utilizing primary and secondary sources, with an emphasis on archival documents, diplomatic correspondence, and statements from the period's leaders. The article also reassesses details from the existing literature on the Mediterranean Pact considering newly examined archival materials. The incorporation of previously unpublished documents and diplomatic records constitutes a significant contribution to the field.

Keywords

Mediterranean Sea, Benito Mussolini, Mediterranean Pact, Italy.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail yldz.calikkilic@hotmail.com

Orcid 0000-0002-8697-1160

Araştırma Research

Makalesi Article

Başvuru Submitted

Kabul Accepted

29.11.2024

14.01.2025

Extended Abstract

Following the First World War, efforts were made to establish a new world order. However, instead of resolving existing issues, this new order paved the way for a series of new problems. States affected by the devastating consequences of World War I entered a rapid arms race to meet the requirements of becoming powerful nations. Victorious states from the war sought to compensate for their losses by imposing heavy reparations on the defeated nations. One such nation was Germany. The victorious powers burdened Germany with significant reparations and repair debts to recover their economies. Under this weight, the German economy was crushed. However, the collapse of Germany's economy triggered a butterfly effect, severely impacting the economies of many other nations. Viewing the outbreak of another war as imminent, states simultaneously accelerated their armament efforts and sought to halt the arms race. To this end, a series of conferences were held in quick succession. Nevertheless, it cannot be said that these conferences and initiatives were particularly successful. The ambitions of leaders from the victorious states, determined to protect their gains, could not be restrained. One such leader was Benito Mussolini. Upon taking power in Italy, Mussolini took action to reposition Italy within the global order. He frequently expressed his ambitions concerning the Mediterranean in particular. European powers, in response to these expansionist endeavors, took precautionary measures. One such measure was the Mediterranean Pact, established following negotiations between Britain and France.

The Mediterranean Pact holds significance not only as a framework for cooperation but also for reopening channels of communication among states that had been delayed for a long time. The Pact is particularly important in the context of Turkish-British relations. Strained due to the Mosul issue, relations between Türkiye and Britain regained functionality through the Pact. This rapprochement between the two nations eventually led to their alignment on the same side during World War II. The Mediterranean Pact was signed in 1935, and this study provides a comprehensive examination of the agreement from diplomatic, historical, and international relations perspectives. The formation and negotiation process of the Pact are analyzed, with a focus on its impact on global and regional security policies. Additionally, the study explores Türkiye's role in foreign policy within the framework of the Pact, as well as its influence on relations among regional and global actors.

The Mediterranean Pact holds significant importance in the context of rapidly shifting global dynamics, regional security policies, and international cooperation during the 1930s. However, it has remained relatively overlooked in historical scholarship and has not been thoroughly examined. This study aims to address this gap by providing a detailed analysis of the Pact. Furthermore, it seeks to explore and elaborate on the complex structure of international relations during the period. The article focuses on how the Mediterranean Pact functioned as a stabilizing factor in the 1930s. In this context, particular attention is given to Türkiye's multidimensional foreign policy strategy. The study emphasizes the Pact's impact on regional cooperation and highlights its unique value in ensuring regional security.

In our study, the qualitative research method was employed to analyze the diplomatic and historical background of the Mediterranean Pact. The research aimed to provide a multidimensional perspective by utilizing both primary and secondary sources. The primary data includes diplomatic documents, records, and archival materials from the era. Key sources were obtained from the Presidential State Archives of the Republic of Türkiye, the German Federal Foreign Office Archives (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts), and the United States Diplomatic Archives (Foreign Relations of the United States). These archival documents were used to examine the formation process of the Mediterranean Pact, the positions of the parties involved, and the dynamics of international relations at the time. Diplomatic correspondence, protocols, and speeches of leaders were also analyzed in detail through contemporary newspapers. Additionally, the study evaluated how the Mediterranean Pact was perceived by the public, aiming to address gaps in the existing literature. The foreign policy orientations of the parties involved in the Pact were analyzed using a comparative approach. The research focused on the distinct diplomatic and strategic objectives of the states that participated in the Pact, highlighting their roles in its establishment. By employing a cause-and-effect framework, the study assessed the security mechanism created by the Mediterranean Pact, its operational structure, and its effectiveness.

The Mediterranean Pact's significance in Türkiye's regional security and its broader role in international relations has been critically analyzed. The study examines Italy's expansionist policies under Mussolini, focusing on military threats and regional security mechanisms. It highlights Türkiye's diplomatic strategy within the Pact, emphasizing its impact on the Eastern Mediterranean security balance. The Pact revitalized Türkiye's relations with Western states, enhancing its international standing. Serving as a short-term balancing tool, the Pact primarily aimed to counter Italy's aggression. It is a brief example of regional cooperation and an important diplomatic balancing instrument. This study underscores the Mediterranean Pact's critical role in both international relations and regional security. While Türkiye contributed actively as a balancing force, the Pact failed to establish a lasting security framework due to the divergent interests of its founding states. In conclusion, the Mediterranean Pact represents a key historical and diplomatic milestone. This research reaffirms its place in international relations, with a focus on Türkiye's influence. The analysis offers valuable insights for future studies on regional security policies and contributes uniquely to the field.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Avrupa'da derin bir siyasal, sosyal ve ekonomik buhran meydana gelmiştir. Savaşın ardından, "Yeni Dünya" düzenini oluşturan temel etken Versailles Antlaşması olmuştur (Boemeke, Feldman & Glaser, 1998). Versailles Antlaşması, var olan sorunlara kısa süreli çözüm üretse de temel sorunları çözüme kavuşturamamıştır (Kissinger, 2000, ss. 223-24). Antlaşma, barış sürecini devam ettirmiş olsa da kaybeden devletlerin yeniden siyasi arenada etkin olma istekleri barış sürecinin sarsılmasına neden olmuştur (Barlas & Güvenç, 2014, s. 100). I. Dünya Savaşı'nı kaybeden devletlerle yapılan ağır barış antlaşmaları ardından imparatorlukların yıkılması, ekonomik krizlere zemin hazırlamış ve siyasal buhranları beraberinde getirmiştir. Almanya'ya ağır koşulları dayatan Versailles Antlaşması, Avrupa'da dengelerin kalıcılığını engellemiştir.

Versailles Antlaşması, aslında Almanya'yı memnun etmeyen ve imzalayan devletler için gelecek adına ağır yükümlülükler getiren bir antlaşmalardır. Versailles Antlaşması, yalnızca savaştan galip ayrılan devletlerin çıkarlarına hizmet etmiştir. Ayrıca savaşı kaybeden devletlere ağır şartlar yüklemiştir (Sander, 2020, ss. 16-26). Her ne kadar I. Dünya Savaşı sonrası imzalanmış ve savaşı bitiren bir antlaşma olarak kabul edilse de aslında zoraki sağlanan barışı sonlandıran bir antlaşmadır. Versailles Antlaşması zor şartları barındırdığı için uzun vadede barışın kalıcı olmasını sağlayamamıştır. Versailles Antlaşması ile amaçlanan, İngiltere ve Fransa'nın birlikte hareket ederek ortak düşman olarak gördükleri Almanya'nın toprak ve sömürgelerini kaybetmesini sağlamaktır. En temel hedef ise Almanya'ya derin darbe vurarak bir daha Avrupa dengesini bozmasını engellemektir. Fransa ve İngiltere, Almanya'ya karşı oluşturulan yaptırımlarda aynı görüşte olmamıştır. İngiltere, Fransa'ya nazaran daha ılımlı politika yürütmüştür. Aslında İngiltere'nin takip ettiği politika ile amacı, Fransa'nın Avrupa'da hegemonya kurmasını ve güçlü devlet olmasını engellemektir. Özellikle her iki devleti aynı politikada birleştiren ise ifade Almanya ile Sovyetler Birliği arasında olası bir ittifakın oluşma düşüncesidir (Sander, 2020, ss. 16-65).

Fransa, I. Dünya Savaşı'nda ciddi bir hâkimiyet oluşturarak Kıta Avrupası'nda önemli bir siyasal güç hâline gelmiştir. Fransa için en büyük endişe Almanya'nın tekrar saldırgan politikalar izleyerek Fransa'nın elde etmiş olduğu kazanımları elinden almaya çalışmasıdır. Fransa Almanya'ya karşı bir güvenlik ağı oluşturarak ikili antlaşmalar ile kendini güvenceye almak isterken Almanya ise tamamen kendine zorla dayatılan Versailles düzeninden kurtulma yollarını aramaktadır (Son Posta, 10 Nisan 1933, s. 8). Almanya, bir süre sonra kendine dayatılmış olan Versailles Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapılması için talepte bulunmuştur. Almanya'nın var olan statükonun değiştirilmesi isteği, özellikle Fransa ve diğer devletlerce yakından takip edilmiştir

(Vakit, 10 Mayıs 1933, s. 9). Almanya'nın talepleri bir süre sonra olumlu karşılanmıştır (Son Posta, 27 Nisan 1933, s. 1). Almanya'nın kabul edilen taleplerinden ilki, tamirat ödemeleri hakkında düzenleme olup "Dawes Planı" ile kabul edilmiştir. Bir başka gelişme de "Locarno Antlaşması"dır (Attar, 2020). Locarno Antlaşması imzalandığında, Fransa temkinli davranarak Almanya'nın yayılcı emellerinin önüne geçmek adına Polonya ve Çekoslovakya ile ikili antlaşmalar imzalamıştır (PAAA_RZ206_030265_051051'de yer alan ifadeye göre "Mussolini'nin dört büyük güçten oluşan bir yönetim kurma niyeti elbette Fransa'yı izole etmeyi amaçlıyordu"). Sonuçta Almanya 8 Eylül 1926'da Milletler Cemiyetine dâhil olmuştur (Nicosia, 1997, ss. 236-37). Böylece kısa süreli bir sükûnet ve barış durumu meydana gelmiştir.

Ancak Avrupa'da sağlanan bu barış ve sükûnet dönemi pek kalıcı olmamıştır. 1929'da Amerika'da tüm dünyayı etkileyen ekonomik buhran başlamıştır (Yavuz, 1994, s. 84). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlayan bir ekonomik krizin tüm dünyayı bu denli etkisi altına alma nedeni, Avrupa ve ABD arasında var olan ticaret bağının birbiriyle yakından ilişkili olmasıdır. Avrupa-ABD ticari bağları birbirine sıkı sıkıya bağlı olup birbirinden etkilenmiştir. Ekonomik buhran, ABD ticaretini derinden etkileyerek ithalatın düşmesine neden olmuştur. İthalatta düşüş zamanla ihracatı etkilemiştir. ABD'de yaşanan ekonomik kayıp Avrupa halklarının da zarar görmesine neden olmuştur. ABD'de ekonomik durgunluğun oluşması, Avrupa'da birçok alanda olduğu gibi tarım ve sanayi ürünlerinin zarar görmesine neden olmuştur. (Kennedy, 1991, ss. 331-35). Bu durum dolaylı bir şekilde Avrupa'da siyasi duruma da zarar vererek işsizliğin artmasına neden olmuş ve yoksulluğu artırmıştır. Meydana gelen kaos ortamı siyasi olarak halkın Hükûmet'e karşı tepkili olmasına neden olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda birçok devlet gibi İngiltere, Fransa ve İtalya da ABD'den borç alarak savaşa kalabilmiştir. Bu borçların ödenmesi ise Almanya'dan alınacak olan tazminat bedelleriyle karşılanmıştır. Fakat Almanya'nın bu borçları ödeyebilmesi ABD'den alacağı kredi desteğine bağlıdır. ABD'de ekonomik buhranla birlikte kredi desteğini geri çekmiştir. Almanya ekonomisi, bu tazminat bedellerini ödeyebilecek durumda olmadığı için sistem çökmüştür (Banholzer & Straumann, 2019, s. 1041). Versailles Antlaşması ile amaçlanan hedeflere ulaşamamıştır (Steiner, 2011, s. 14). Milletler Cemiyeti de var olan düzeni korumakta yeterli olamamıştır. Dahası silahsızlanma konferansları amaçlarına ulaşamamıştır. yavaş yavaş, dünya yeni bir savaşa doğru sürüklenmiştir (Barlas & Güvenç, 2014, ss. 21-23). 18 Eylül 1931'de Japonya Mançurya'yı işgal etmiştir (Sander, 2020, s. 70). Bu işgale tepki verilmeyerek diğer işgallerin de gerçekleşmesine zemin hazırlanmıştır. İtalya saldırgan tutumunu artırmıştır ve Akdeniz söylemlerini sıklıkla dile getirmiştir. Bu durum Avrupa'da küçük çaplı çekişmeleri meydana getirmiştir. Fakat yeni bir savaşı başlatacak her adımdan kaçınılmış olup daha çok diplomatik yollarla var olan sorunların çözülmesi

hedeflenmiştir. Birçok konferans ve pakt ile yeni bir savaşın başlaması engellenmeye çalışılmıştır (Sander, 2020, s. 35).

Diplomatik yollarla çözülmeye çalışılan bir diğer önemli sorun da Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikalarının engellenmesidir. Almanya ve İtalya yayılmacılığına karşı, devletler harekete geçip çeşitli ittifaklar, konferanslar ve antlaşmalar yapmışlardır. Bu saldırgan girişimleri durdurmaya yönelik yapılan ittifaklardan biri de Akdeniz Paketi'dir. Çalışmamızda Akdeniz Paketi'nin Türkiye'ye yansımaları değerlendirilmiş olup Paktın Türk basınına nasıl yansıdığı da ele alınmıştır. Yapılan çalışmada gazete ve arşiv belgelerine yer verilmiş, Almanya (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts) ile Amerika (Foreign Relations of the United States Diplomatic) arşivlerinden de yararlanılmıştır.

Akdeniz Paketi

II. Dünya Savaşı'na adım adım gidildiği günlerde Türk dış politikasını derinden etkileyen olaylardan biri Akdeniz Paketi'dir. İtalya'nın Doğu Akdeniz'de yayılmacı tavırları, Mare Nostrum (Bizim Deniz) söylemleri karşısında İngiltere ve Fransa arasında oluşturulan karşılıklı garantiler düzeneğine Akdeniz Misakı/Paketi adı verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise Akdeniz Paketi'ne 22 Ocak 1936 tarihinde katılmıştır (Armaoğlu, 1991, s. 478). 1930'lu yıllardan itibaren dünyada değişen dengeler, Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları diğer devletler tarafından da yakından takip edilmiştir. 1932'den itibaren "Faşist Lider" Benito Mussolini, Akdeniz üzerindeki hayallerini sesli bir şekilde belirtmeye başlamıştır. Nitekim bu tarihten sonra Roma ve Ankara ilişkileri kopma noktasına gelmiştir.

9 Şubat 1934'te imzalanmış olan Balkan Antantı, Türkiye ve İtalya ilişkilerine ciddi etki etmiştir. İtalya, Balkan Antantı'nı kendine karşı bir oluşum olarak değerlendirmiştir. Nitekim İtalya, saldırgan siyasetini daha da artırarak Milletler Cemiyeti kararlarına rağmen 1935 yılında Habeşistan'ı işgal etmiştir (Payne, 1995, ss. 1-17). "İtalya'nın Habeşistan ile ilgilenmesi, Türkiye'yi geçici bir süre rahatlatmıştır" (Türkmen, 2023, s. 287). İşgal, Avrupalı devletlerin bölgeyle daha yakından ilgilenmesine neden olmuştur (Quartararo, 1977, s. 185). Milletler Cemiyeti doğrudan harekete geçmeyerek Akdeniz'de yayılmacı politikalar güden İtalya'ya karşı yaptırım kararı almıştır (FRUS1936v03/d160). Fakat, bu yaptırımların etkili olmadığı ve İtalya'yı durduramadığı da açıktır. Nitekim alınan önlemler giderek artırılmış ve İtalya'nın saldırgan tutumu sonlandırılmaya çalışılmıştır. Yine de İtalya saldırılar ve işgallere devam etmiştir.

İngiltere, Akdeniz'de var olan üstünlüğünü gözeterek bölgeyi korumaya çalışmıştır (Soysal, 1981, ss. 117-18). 1935 yılından itibaren İngiltere, İtalya'ya karşı uygulanan yaptırımların sonucu olarak İtalya'nın harekete geçeceğini ve saldıracağını

düşünmektedir. O yıllarda Arnavutluk'ta yoğun bir İtalya etkisi vardır. Cezayir, Suriye, Fas, Lübnan ve Tunus Fransa'ya bağlıdır. İngiltere ise Malta, Filistin, Kıbrıs, Cebelitarık ve Mısır'da Doğu Akdeniz denetim yollarına hâkimdir. Bölgedeki bağımsız devletler ise İspanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'dır. Bu nedenle, İtalya'nın saldırgan politikasından en çok tedirgin olan devletler Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'dir. İngiltere, Akdeniz devletleriyle İtalya'ya karşı bir ittifak arayışına girmiştir. Fakat bu ittifakın Milletler Cemiyeti nezdinde yapılması gerekmektedir. İngiltere ve Fransa iki devlet olarak yapılacak olan antlaşma üzerinde görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Fransa ve İngiltere arasında gerçekleştirilen görüşmelerde bir antlaşmanın temeli oluşturulmuştur. Aralık ayında ise İngiltere; Yunan, Yugoslav ve Türk yetkililerle bu antlaşma üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kısa sürede üç Balkan devleti böylesi bir antlaşmadan yana olduklarını bildirmişlerdir. İngiltere de aynı şartları kabul etmiştir (Soysal, 1981, ss. 118-20). Böylece İngiltere, Akdeniz bölgesinde bağımsız olan devletler için de bir koruma politikası güderek İtalya'yı durdurmaya çalışmıştır.

İspanya ise İtalya'ya karşı böylesi bir oluşuma katılma konusunda şüpheli yaklaşmıştır. İspanya, iç savaşında Mussolini'nin gönderdiği yardımların kesilmesini istememesinden dolayı İtalya karşısında yer almak istememiştir. Çekimser kalmayı tercih ederek Milletler Cemiyetinde alınan ortak kararın beklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kendisinin Akdeniz Antlaşması gibi bir antlaşmaya girmek istemediğini İngiltere ve komiteye bildirmiştir. İtalya ise komitenin girişimlerinden haberdar olmaz protesto etmiştir. Yugoslavya, Küçük Antant müttefikleri olan Çekoslovakya ve Romanya ile iletişime geçerek İngiltere ve Yugoslavya'ya antlaşmayı onayladıklarını bildirmiştir (Soysal, 1981, s. 120). Türkiye de diğer devletler gibi bu kararlara uymuştur. Bunun üzerine İtalya ılımlı bir politika takip etmek yerine daha da saldırganlaşmıştır. 11 Kasım 1935'te yaptırım kararı alan devletleri protesto etmiş ve bu devletlere protesto notası göndermiştir (Barlas & Güvenç, 2014, ss. 209-10). Fakat unutulmamalıdır ki, bazı devletler her ne kadar yaptırım kararları alsalar da, tamamen bu yaptırım kararlarına uydukları söylenemez. Ayrıca İspanya'nın diğer devletlere nazaran çekimser kalmasındaki en büyük neden, İspanya İç Savaşı'nda İtalya'nın etkin desteğidir.

İtalya ise tüm bunlara rağmen saldırgan emellerini daha da artırma yoluna giderek On İki Ada üzerine yönelmiş ve On İki Ada'yı tahkim etmiştir (Barlas & Güvenç, 2014, ss. 209-10). İtalya'nın Güney Ege'deki Leros'ta deniz ve hava üssü kurma girişimi, oldukça stratejik bir hedeftir (Hughes & Issaias, 2024, ss. 1239-67). Bölgedeki gidiş-dönüş iletişimine tamamen hâkim olabilmıştır. İtalya bu sayede On İki Ada'da hava ve deniz üsleriyle Batı Anadolu Bölgesi'ne saldırabilecek ve Doğu Akdeniz'deki deniz trafiğini kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirebilecektir.

Türkiye, İtalya'nın bu girişimlerini endişe ile takip etmiştir. Kendine bu denli yakın bölgede İtalya'nın işgalci varlığı kabul edilebilir değildir. Mussolini, Akdeniz ile Yakın

Doğu'ya dair emellerini sıklıkla vurgulamakta ve girişimlerini artırmaktadır (Baysoy, 2017, s. 76). İtalya, Etiyopya'da geç kaldığı sömürgeleştirme faaliyetlerini gerçekleştirmek ve aynı zamanda burada bir imparatorluk kurmak istemektedir. Buna dair girişimlerine devam ederek Libya ve On İki Ada'da istikrarlı bir şekilde var olmaya dair çalışmalar yürütmektedir. Akdeniz ve Afrika, İtalya'nın genişleme sahasıdır. Tüm bunlar, bölgede İtalya girişimlerinden rahatsız olan devletlerin harekete geçmesine neden oldu. 1934 yılından itibaren Türkiye ve Yunanistan filolarını büyütmeye başladı (Güçlü, 1999, ss. 813-14). Fakat bu yeterli bir önlem değildir. Çünkü İtalya, kendini güçlü devlet konumunda görerek hızla silahlanma ve askerî açıdan yapılanma girişimlerini hızlandırdı.

İngiltere ve Akdeniz devletleri arasında Akdeniz Antlaşması, 18 Ekim 1935'te imzalanmak üzere görüş birliğine varılmıştır (PAAA_RZ211_103881_0178). Akdeniz İttifakı veya Akdeniz Paktı, II. Dünya Savaşı öncesinde İtalya'nın Akdeniz'de izlediği saldırgan politikasının ürünü olarak İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanmıştır (PAAA RZ211 103881_0177). Paktın imzalandığı sırada daha çok devletin bu pakta dâhil olması görüşülerek diğer devletlerin de pakta katılması adına teşvik edilmesine karar verilmiştir (FRUS1938v01/d87). Akdeniz Paktı'nın temel amacı, bölgedeki devletlerin saldırıya uğrama ihtimalini düşürerek bir askerî dayanışma birliği oluşturmaktır (Birlik, 2021, s. 866). Fakat unutulmamalıdır ki, özellikle Türkiye ve Yunanistan'ın bulunduğu stratejik konum dikkate alındığında, İngiltere'nin bu ülkelerin yanında yer alması kendisi için de stratejik bir hamle olmuştur.

Türkiye ise 22 Ocak 1936'da Akdeniz Paktı'na katılmıştır (Cantemur, 2015, s. 790). İtalya'nın Doğu Akdeniz'de var olma girişimleri ve bölge üzerinde yayılcı hedeflerini gerçekleştirme adımlarına karşın Fransa ve İngiltere, Türkiye ile yakınlaşmışlardır (Çelebi, 2015, ss. 93-130). Fransa ve İngiltere bu pakt ile bölge devletlerin yanında olduğunu göstererek saldırgan İtalya'yı durdurmaya çalışmışlardır. İki devlet İtalya'nın saldırgan hedeflerine karşılık bölge devletlerinin yanında olduğunu göstermek istemişlerdir (Bıyıklı, 2012, s. 157). Aslında İngiltere ve Fransa'nın, bölge devletlerinin yanında olma adına İtalya'ya karşı bir birlik oluşturması iki devletin salt çıkarları düşünüldüğünde pek de makul bir düşünce değildir. Fakat, İngiltere ve Fransa'nın asıl hedefleri İtalya'nın daha fazla büyümesinin önüne geçmek ve bölgede emperyalist emelleri olan İtalya'yı bir şekilde durdurmaktır. Ayrıca en önemli husus da hem İngiltere hem de Fransa'nın uzun yıllardır Ortadoğu bölgesine giden bu yolu kendi sahası olarak görmeleridir. Hâliyle kendi sahalarında başka yayılcı bir devletin istekleri ve var olması kabul edilebilir değildir. Bu nedenle bölgede adım adım güç kazanan İtalya'yı engellemeye çalışmışlardır.

Türkiye, Akdeniz Paktı sonucunda İngiltere ile yakınlaşmıştır. Pakt, uzun bir süredir askıda olan Türkiye-İngiltere ilişkileri için dönüm noktası olmuştur. Bilindiği üzere, Türkiye ve İngiltere ilişkileri Musul-Kerkük sorunu ile sarsılmıştır. İki devletin Musul-Kerkük üzerindeki istekleri çatışmış olup sorun İngiltere'nin lehine çözülmüştür. Fakat Türkiye, bu sonuçtan memnun olmamıştır. Bu sebeple, iki ülke ilişkileri sarsılmıştır. Nitekim, Türkiye-İngiltere ilişkileri Akdeniz Paktı ardından artarak devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nda aynı safta/blokta yer almaya kadar uzanmıştır. Her ne kadar Türkiye-İngiltere ilişkileri için bu Pakt olumlu bir gelişme olsa da Türkiye-İtalya ilişkileri için olumsuz bir seyir almasına neden olmuştur (Bıyıklı, 2012, ss. 121-36). Akdeniz Paktı Türkiye-İngiltere ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesini sağlarken, Türkiye-İtalya'yı da birbirinden uzaklaştırmıştır. Akdeniz Paktı İtalya'nın yayılmacı ve saldırgan faaliyetlerini durdurmak adına yapılmıştır. Bölgeye hâkim olan devletler Akdeniz Paktı'ndan önce İtalya'yı Balkan Paktı ile durdurmaya çalışmış fakat yeterli olmamıştır. Bu sebeple, İngiltere ile Fransa doğrudan İtalya karşısında bir set oluşturmak zorunda kalmışlardır. İngiltere ve Fransa pakt oluşturarak geçiş güzergâhı olan Doğu Akdeniz'de giderek güçlenen İtalya'yı durdurmaya çalışmışlardır.

İngiltere ve Fransa özellikle kendi stratejik bölgeleri ve çıkarlarını korumaya çalışmışlardır. Akdeniz Paktı ile Doğu Akdeniz güvenliği sağlanmıştır. Fakat, Pakt aynı zamanda bölgede tekrar egemen güç olan İngiltere ve Fransa'nın konumunu sağlamlaştırmıştır. Bölge devletlerinin Balkan Antantı ile oluşturmak istediği İtalya'yı engelleme girişimi başarılı olamadığı için İngiltere ve Fransa tekrar bölgede oyun kurucu olmuştur. Paktın oluşumunu Türkiye açısından değerlendirdiğimizde ise Fransa ile İngiltere'nin Doğu Akdeniz güvenliği için yapılan bu Pakta Türkiye'nin yer almasını istemeleri önemlidir. Bu Pakt, Türkiye'nin bölgedeki stratejik konumunu ve gücünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Genel olarak Akdeniz Antlaşması'nın caydırıcı olduğu açıktır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra İtalya, söz konusu beş devlete karşı düşmanca tavır ve saldırgan politikalar gösterememiştir. Bahr-i Sefid (Akdeniz) Antlaşması'nın İtalya Hükûmeti üzerindeki yankıları ise çarpıcıdır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivinde (BCA) yapılan incelemede İtalya Hükûmeti'nin Akdeniz Paktı'na dair yaklaşımı ilginçtir.

Türk Cumhuriyeti Hariciye Vekâletine Roma Büyükelçiliğinden 15/07/1936 tarihli gelen telgrafta

Bu yazının mahrem tutulmasına itina ehemmiyetlidir.

Diplomasi

I-Bahr-i Sefid Antlaşması vaziyetinin bugünlerde İtalya Hükûmeti'ndeki akisleri muhtelif şekiller almıştır. Evvela sanksiyonların ilgası akabinde bu antlaşmanın kendi kendine nihayet bulması beklenilmiştir. İngiltere Hariciye Nazırı bunların muvakkaten

devam edeceğini bildiren nutuku bu.... yi değiştirmiştir bundan sonra Bahr-i Sefid'deki kuvvetlerin geri alınacağı o yolda İngiltere Sefiri tarafından Hükûmet'e yapılan tebliğde Fransa'nın Bahr-i Sefid Antlaşması'nı bıraktığı hakkında ... Tebliği bu antlaşmaların umumiyetle nihayet bulmakta olduğu hükmünü memnuniyetini uyandırmıştır. Yunan ve Yugoslavya Sefirlerinden aldığım malûmata göre İtalya Hükûmeti Atina ve Belgrat'taki Sefiri vasıtasıyla İngiltere ve Fransa'dan gelen haberler üzerine Hükûmeti'nin vaziyetini sormuş aynı suâlin Ankara'da yapılmış olması pek muhtemeldir.¹ İngiltere'nin bu antlaşmaları idame etmesinden ve bunu müteaddit defalar beyan etmek suretiyle İtalya'yı tahrik eylemesinden memnun görünmeye Yunanistan Londra ve Paris tebliğleri üzerine kendisinin de Bahr-i Sefid Antlaşması'nı hükümsüz addettiğini İtalya'nın Atina Sefiri'ne cevaben bildirmiş. Roma'daki Sefiri de haberdar etmiştir Yugoslavya Sefiri de Belgrat'tan bu babta bir telgraf aldığını söyledi. Londra ve Paris'in yukarda zikredilen tebliğleri ve onu takiben beklenen diğer tebliğler üzerine İtalya Hariciye Nezareti vaziyetin yeniden değiştiğini mütalaa ederek 10 Temmuz tarihli telgrafta bildirdiği gibi Boğazlar Konferansı'na iştirak hazırlığına başlamış ve Almanya'nın gelmesi şartıyla Brüksel Konferansı'na iştiraki derpiş etmiştir. Bu hadiseden sonra cumartesi günü İngiltere Sefiri Hariciye Nazırını ziyareti ile İngiltere'nin Bahr-i Sefid teminatının bir taraflı olarak muhafaza ettiğini söylemiş bu tebliğden Nazır'ın canı sıkılmış, Sefir bunun İtalya'ya karşı bir antlaşma şekli olmadığını söyleyerek Nazır'ı teskine çalışmıştır. Bunun üzerine Montré Konferansı'ndan vazgeçilmiş ve Brüksel Konferansı için Belçika Başvekili'ne gönderilecek cevaba Almanya'nın iştiraki şartına ilaveten İtalya aleyhindeki bazı antlaşmaların devamı mevzu bahane Konferansa iştirakine imkân vermediği kaydı ilave olunmuştur. Fransa'nın fesih kararı hakkındaki Ajans Havasın tebliğini tekzip eden ve evvelki akşam gelen nim resmî popüler neşriyat ise yukardaki muhalif vaziyetlerden tahassul eden rahatsızlığı daha ziyade çoğaltmıştır. Yunanistan'ın kararı dolayısıyla Hariciye Nazırını ile temas eden Yunan Sefiri bu meseleye ait vaziyetin tatsız ve karışık olduğundan bahsedilmiş. İngiltere'nin bu antlaşmaları bir taraflı olarak idame arzusunun neden ileri geldiğini ve antlaşmayı münfesihten Yunanistan'ın İngiltere hattıhareketini nasıl telakki ettiği hakkında sefirin malûmatına müracaat edilmiş, Sefir de Atina'dan malûmat sormuştur.

2-Bazı husus için bugünlerde Hariciye Nezareti'ne gitmekliğim icap etmektedir. Ancak yukardaki noktalar hakkında da dolayısıyla suallere maruz kaçmaklığım muhtemel olduğunda ziyareti tehir ediyorum mümkün ise tenvir edilmekliğimi rica ederim (BCA, Yer: 534/37282-149606-36 tarih: 1936-07-15, "Bahr-i Sefid (Akdeniz) Antlaşması vaziyetinin İtalya Hükûmeti'ndeki akisleri).

Görüldüğü üzere İtalya, yapılan Akdeniz Paktı'nı yakından takip etmiştir. Paktın geleceği ve neden yapıldığı üzerine eğilerek Paktın şekillenmesine odaklanmıştır. Türkiye için ise yapılan Pakt ile Akdeniz'de İngiltere'nin üstünlüğü tekrar kabul görmüştür. Ayrıca İtalya, bölgede gerçekleştireceği saldırıda Türkiye'nin tarafsız kalmayacağını da net bir şekilde anlamıştır. Sonuçta Habeşistan Savaşı, Mayıs 1936'da son bulmuştur ve 15 Temmuz'da ise yaptırımlar kaldırılmıştır.

¹ Gazeteden doğrudan alıntıdır.

Yaptırımların ardından İtalya; Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye birer nota göndermiştir. Buna göre, yaptırımlara katılan devletlere karşı herhangi bir saldırı niyetinde olmadığını belirtmiştir. Yaptırımların sonlandırılarak iş birliği yapılmasının önemine vurgu yapmıştır. Yunanistan ve Türkiye ile devam eden dostluk antlaşmasının olduğu ve İtalya Devleti'nin bu antlaşmalara saygı gösterdiğini de açıklamıştır. Ayrıca, Yugoslavya ile de var olan iyi ilişkilerin geliştirilmek istendiğine değinilmiştir (Soysal, 1981, s. 121).

İtalya, İngiltere'yi ayrıca bilgilendirerek güvence vermiştir. İngiltere, Fransa ile yapılan görüşmelerin ardından Akdeniz Antlaşması'nın etkisiz olduğunu, bu nedenle antlaşmaya son verdiğini açıklamıştır. 27 Temmuz 1936'da Dışişleri Bakanı Eden, Avam Kamarası'nda antlaşmanın şartlarının ortadan kalktığını belirtmiş ve Akdeniz Antlaşması'nı imzalayan devletlere de bunu bildirmiştir. Alınan karar ile antlaşma son bulmuştur. Akdeniz Antlaşması her ne kadar karşılıklı yükümlülükleri olan bir antlaşma olsa da tek yanlı bir şekilde İngiltere tarafından antlaşmaya son verilmiştir (Soysal, 1981, ss. 121-22). Akdeniz Antlaşması'nın tek taraflı iptali, antlaşmanın devamına dair bazı belirsizlikler bırakmıştır. Antlaşmanın feshinden birkaç ay sonra Sovyetler tarafından antlaşmanın devam edip etmediği sorulmuştur (BCA, Yer: 571/35231-138611-24 Tarih: 1937-02-09, "Litvinof'un Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya arasında bir Akdeniz Paktı'nın olup olmadığı konusunda bilgi talebi").

Akdeniz Paktı'nın Türk Basınında Yankısı

Akdeniz Paktı Türk basınında dikkatle takip edilmiştir. Akdeniz'de sağlanmak istenen barış ve huzurun devamı için yapılan antlaşmanın öneminin farkında olan Türk basını, antlaşmaya gerekli önemi vermiştir. Antlaşmanın detayları günün gazetelerinde sıklıkla yer bulmuştur. Akşam gazetesinde 23 Kânunusani 1936 tarihli habere göre;

İngiliz Heyeti; İngiltere, Fransa, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasındaki antlaşmaya dair bir tebliğ neşretti. Milletler Cemiyetindeki İngiliz Heyeti, Akdeniz'de karşılıklı yardım hakkında İngiltere ile muhtelif devletler arasındaki müzakerelere dair bir tebliğ neşretmiştir. Tebliğde Akdeniz'de bir ihtilaf çıktığı takdirde Milletler Cemiyeti Antlaşması mucibince kendilerine teveccüh eden taahhütleri ifa için Fransa, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan'ın teminat verdikleri bildirilmektedir. İngiltere de bu dört devlete karşılıklı teminat vermiştir. Tebliğde bir fikir teatisinden İtalya'nın da haberdar edildiği bildirilmektedir. Fransız-İngiliz Erkânı Harbiyeleri arasındaki müzakerelerin esasını Akdeniz'de zecri tedbirlerin tatbiki yüzünden vukua gelecek muhasemat ihtimali teşkil etmiştir (Akşam, 23 Kanunusani 1936, s. 2).

Ayrıca gazetelerde antlaşmanın imzalanma nedeni Milletler Cemiyetinin etkisiz kalmasından dolayı gerekli görüldüğüne yer verilmiştir. Gazete haberinde belirtildiği üzere antlaşmanın Milletler Cemiyetince de onaylanacağı açıklanmıştır. Akdeniz devletlerine yapılacak olan yardım detaylı bir şekilde izah edilmiştir.

...13'ler Komitesi bir şey yapamıyor. Cenevre Milletler Cemiyeti Konseyinin 13'ler Komitesi; İtalyan, Habeş ihtilafına dair raporunu hazırlamıştır. Bu rapor belki bugün tasvip olunacaktır. Bu raporda denildiğine göre, Habeşistan'a finansal bir yardım yapılması bugün kabil değildir. Gene Habeşistan tarafından talep olunan tahkik heyeti izamına da bugün karar verilmez. Milletler Cemiyeti üyeleri, ihtilafın mümkün olduğu kadar çabuk bir surette ve Pakt çerçevesi içinde hiçbir fırsatı kaçırmamağa daima hazırdılar. Eğer böyle bir ihtimal bulunsa idi, 13'ler Komitesi meseleden derhâl Konseyi haberdar ederdi. Bugün ise komite ancak hadisatı dikkatle takibe karar vermekten başka bir şey yapamaz. Komite, başkanının azadan herhangi birinin ve yahut iki ihtilafli devletten herhangi birinin lüzum gösterdiği her defa toplanacaktır.

Akdeniz Devletlerinin Yardımı Meselesi

İngiliz Dış Bakanı Eden, Akdeniz devletleriyle yaptığı görüşmeleri anlatan bir beyanname neşretmiştir. Bunda deniyor ki: İngiltere Hükûmeti, İtalya'nın İngiltere'ye karşı askeri mahiyette hususi tedbirler alması ihtimalinde, Fransa, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya Hükûmetlerinin hazır olup olmadıklarını ve buna iştirak edip etmeyeceklerini anlamak istemişti. İngiliz ve Fransız Erkânı Harbiyeleri arasında bu müzakerelerin esasını yalnız Akdeniz'de zecri tedbirler yüzünden vukua gelecek muhasemat ihtimallerine karşı müşterek hareket teşkil eylemiştir. Bundan sonra beyanname, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya'nın cevaplarının bu memleketlerin Milletler Cemiyeti Paktı'ndan doğan tekaütlerini üzerlerine almağa hazır olduklarında hiç şüphe bırakmadığını bildirmektedir" (Haber-Akşam Postası, 23 Sonkanun, 1936, s. 4. Eden Akdeniz Devletlerinin Yardımı Meselesi Hakkında Bir Beyanname Neşretti).

Dahası antlaşma üzerinde tarafların görüşlerine de günün gazetelerinde yer verilmiştir. İngiltere, Akdeniz devletleri ile gerçekleştirdiği görüşmelere dair bir beyanname sunmuştur (Kurun, 23 İkinci kanun 1936, s. 1. Akdeniz Devletleri ile). Bu beyannamede Antlaşmaya dair devletlerin yaklaşımlarına da yer verilmiştir.

İngiltere resmî bir tebliğ çıkardı. İngiliz ve Fransız kurmayları arasında yapılan görüşmenin mahiyeti ne imiş? İngiliz tebliğinde deniliyor ki: İngiltere Hükûmeti, İtalya'nın İngiltere'ye karşı askeri mahiyette hususi tedbirler alması ihtimalinde ve bu gibi tedbirlere karşı dayanmak mecburiyeti çıkardığı takdirde; Fransa, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya Hükûmetlerinin hazır olup olmadıklarını ve buna iştirak edip etmeyeceklerini anlamak istemişti. İngiltere Hükûmeti daha önce arada bir antlaşma yapılması muhtemel bulunan Fransa Hükûmeti'nin fikrini sormağa karar vermiştir. Fakat başka bir noktanın daha aydınlanması arzu olunur. Bu nokta, yukarıdaki görüşmelerin ve aynı zamanda bahriye, harbiye ve hava kuvvetlerinin Erkânı Harbiyeleri müzakerelerinin tafsilat ve hedefine ait bulunmaktadır. İngiliz ve Fransız Erkânı Harbiyeleri arasında bu görüşmelerin aynı zamanda Fransa'nın şimali garbi sınırına da temas ettiği hakkında bazı mahfillerde bir takım şayialara yol açmıştır (Ulus, 23 Sonkanun 1936, s. 3).

Ayrıca antlaşmanın bittiğini de yine günün gazetelerinden öğrenilmektedir.

M. Eden, Akdeniz itilaflarına lüzum kalmadı diyor. ...İngiltere Hariciye Nazırı M. Eden, bugün Avam Kamarası'nda bütün mebuslar hazır bulunduğu hâlde ve locaları dolduran büyük bir kalabalık huzurunda beynelmilel siyasette her şeyin birbirine bağlı olduğunu, birçok meselelerden bahsedeceğini söyledikten sonra yeni Locarno

Konferansı'nı mevzu bahis etmiş. İngiltere'nin Berlin'e sorduğu suâller üzerinde ısrar ederek demiş ki bu suâller, ne münazara çıkartmak hissi ile ne de teccüssü hissi ile yazılmıştır. Bu suâller, bu sahada bir terakkiye varmak için namuskâr bir gayrette bulunmak üzere verilmiştir. Eğer Almanya Hükûmeti bu süratte ve yapıcı bir tarzda cevap vermiş olsaydı, boş yere sarf olunan büyük enerjiler tasarruf edilmiş bulunurdu (Akşam, 26 Temmuz 1936, s. 1. "M. Eden Akdeniz İtilaflarına Lüzum Kalmadı Diyor").

M. Eden, Türkiye-İngiltere arasında yapılan antlaşmanın önemli olduğunu belirterek bu açıklamasında; "Türkiye'ye teşekkür etti. Mandalar meselesinin müzakeresinin vahim hadiseler çıkarabileceğini, Akdeniz Antlaşması'nın kalktığını bildirdi. Silahlanma meselesine de dokundu" (Anadolu, 29 Temmuz 1936, s. 1. "M. Eden, Türkiye-İngiltere Arasında Sıkı Bir Antant Doğduğunu Söyledi"). Antlaşmanın tek taraflı olarak kaldırılmış olması ilginç olup katılımcı devletlerinin görüşlerinin alındığına dair belgelerin olmaması dikkat çekicidir.

Ayrıca Antlaşmanın neden sonlandırıldığına dair yapılan açıklamada "...İngiltere Hariciye Vekili-İtalya üç Akdeniz devletine teminat verdiği için bu taahhütlere artık ihtiyaç yoktur diyor" (Cumhuriyet, 28 Temmuz 1936, s. 1. "Akdeniz Taahhütleri-M. Eden'e Göre Niçin Lüzumsuz Addedilmiş"). Günün gazetelerinin manşetlerinde İtalya'nın; Türkiye, İngiltere ve Yugoslavya'ya teminat verdiği için İngiltere'nin de Akdeniz Paketi'nin kaldırdığını açıklamıştır (Son Posta, 28 Temmuz 1936, s. 1. "İtalya, Bize, İngiliz ve Yugoslavlara Teminat Verdi, İngiltere de Akdeniz Paketi'nin Kaldırdığını Bildirdi").

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'nın ardından savaştan galip ayrılan devletler, kendi üstünlüklerini devam ettirebilmek için bir sistem oluşturmuştur. Bu sistemin adı "Versailles Düzeni"dir. Versailles ile galip devletler, özellikle kendilerine en büyük rakip olarak gördükleri Almanya'yı güçsüz kılmışlar fakat bu düzen kalıcı olmamıştır. Versailles Antlaşması, var olan sorunları çözmekten ziyade sorunlara sorunlar eklemiştir. Düzeni değiştirme çabası içerisinde olan İtalya ve Almanya aynı amaç etrafında birleşmiştir. İtalya ve Almanya değişim talebinde bulunmuşlar fakat bu talepler, İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarını zedelemiştir. Bu sırada ise yayılcı hedefler tek tek gerçekleşmeye başlamıştır. Özellikle Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesi ve bu işgal karşısında Milletler Cemiyetinin sessiz kalması Almanya ve İtalya'yı harekete geçirmiştir.

Almanya'nın Versailles ile silahsızlandırılarak etkisiz kılınması, kısıtlanmış olması, İtalya'nın ise I. Dünya Savaşı'ndan beklediğini alamamış olması bu devletlerin harekete geçmesine neden olmuştur. Bu durum, iki gücün ortak amaçlarla aynı hedef doğrultusunda hareket etmesini sağlamıştır. 1930'lu yıllarda özellikle de kısıtlanan ülkelerde milliyetçi rüzgâr estirmiş olup İtalya ve Almanya'da diğer devletlere karşı aşırı

milliyetçi bir politika uygulanmıştır. Dünya ekonomik buhranı, artan silahlanmaya karşı silahsızlandırma çabaları İtalya ve Almanya'yı aynı hedeflerde uzlaştırmıştır.

Çalkantılı süreçte İtalya da aynı hedeflerin peşinde olup tıpkı Almanya gibi silahlanma yarışında aktif olmuştur. Yeni bir savaşın çıkması kaçınılmazdı ve var olan koşullar bu savaşın çıkma ihtimalini daha da artırmaktadır. Mevcut koşullar ile barışın sürdürülmesi imkânsızdır. İtalya, birbiri ardına saldırgan emellerini gerçekleştirmiştir. Habeşistan ve On İki Ada'yı işgal ederek Doğu Akdeniz üzerine olan emellerini sıklıkla dile getirmeye başlamıştır. Özellikle Doğu Akdeniz'e olan hedeflerini Mare Nostrum (Bizim Deniz) söylemleriyle sıklıkla dile getirmiştir. Bölgede var olan devletler ve bölgede büyük çıkarları olan İngiltere ile Fransa için İtalya'nın saldırgan siyaseti kabul edilebilir değildir. Başta Balkan Antantı ile İtalya'nın Doğu Akdeniz'de var olan saldırgan hedefleri engellenmeye çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır. Bunun üzerine İngiltere, doğrudan harekete geçerek Akdeniz Paktı fikrini ortaya atmıştır. Akdeniz Paktı, 18 Ekim 1935'te İngiltere, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanmıştır. Böylece İngiltere, doğrudan Doğu Akdeniz güvenliğini hedefleyen Paktın içerisinde yer almıştır. İngiltere, İtalya'yı ancak bölgede var olarak durdurabileceğini düşünmektedir. Nitekim, İtalya da bu süreçte Akdeniz'de var olan emelleri adına harekete geçmekten imtina etmiştir.

İngiltere ile diğer devletlerin Akdeniz Paktı ile amaçladıkları, İtalya'nın Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da var olan saldırgan tutumunu engellemektir. Ayrıca bölgede güvenlik ağı oluşturmayı da amaçlamışlardır. Akdeniz Paktı ile bölgede ülkelerin dayanışmasını sağlamak amaçlanmıştır. Türkiye'nin Akdeniz Paktı ile Avrupa sistemine dâhil olması hızlanmıştır. Akdeniz Paktı ile Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de sıkı bir güvenlik ağı oluşturulması amaçlanmıştır. Fakat Avrupa'da oluşan düzen, Akdeniz Paktı'nı engeller nitelikte olmuştur. Uluslararası dünyada gerilimin artmasıyla birlikte Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumu Akdeniz Paktı'nı zamanla etkisizleştirmiştir. İttifak önemini yitirmiş ve bir süre sonra da son bulmuştur.

Akdeniz Paktı, dünya devletleri açısından değerlendirdiğimizde her geçen gün artan saldırgan politikalar ve ideolojik farklılıkların yansımasıdır. İtalya'nın Akdeniz'de süren saldırgan politikaları, İngiltere'nin bölgede var olan gücünü ve çıkarlarını zedelemektedir. Akdeniz ve Balkanlar'da etkin olan diğer devletler için Avrupa'dan sonra Akdeniz de yeni bir gerginlik merkezi olması sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple, Akdeniz Paktı ile Avrupa dışında olası savaş bölgesi güvenceye alınmaktadır.

Akdeniz bölgesine dair Türkiye'nin politikası, iki dünya savaşı arası dönemde uyguladığı genel politikasının bir yansımasıdır. Türkiye, iki dünya savaşı arası dönemde "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" politikasını şiar edinmiştir. Bu doğrultuda, Akdeniz'de de aynı amacı benimsemiştir. Türkiye uluslararası arenada denge politikası uygulamıştır.

Türkiye'nin barış yanlısı dış politikası; Akdeniz Paktı kısa sürse de bölgesel güvenlik arayışları ve çok taraflı diplomasiyi öncelediğinin önemli bir göstergesidir. Fakat, Pakt işlevsel bir güvenlik önlemi oluşturamadığı gibi güçlü devletlerin çıkar çatışmalarından dolayı etkisizleştirilmiştir. İtalya'nın giderek saldırganlaşması ve İtalya'nın ılımlı politika ile durdurma isteği üzerine Akdeniz Paktı lağvedilmiştir.

Günün gazetelerinden anlaşıldığı üzere, Akdeniz Paktı Türk basınında geniş yer bulmuş olup yakından takip edilmiştir. Pakt sadece bir dış politika hamlesi olarak değil, aynı zamanda Türk dış politikası açısından da önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Türk basını, Akdeniz Paktı'nı yalnızca Türkiye açısından ele almayarak taraf devletlerin basınında yer alan açıklamaları yakından takip etmiştir. Özellikle de Paktın kurulmasında önemli görev üstlenen İngiltere basınında yer alan açıklamalara geniş yer verilmiştir. Türk basını, Akdeniz Paktı'nı hem ulusal hem de uluslararası bir mesele olarak ele alarak bu girişimin bölge için taşıdığı önemi defalarca vurgulamıştır.

.....

Etik Beyanı ve Çıkar Çatışması: Yazar çalışmada etik ilkelere uyduğunu; bu çalışmayı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında hazırlamakta olduğu "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Doğu Akdeniz: Uluslararası Rekabet ve Diplomasi" başlıklı doktora tezinden ürettiğini beyan etmektedir.

Katkı ve Teşekkür: Yazar "İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Doğu Akdeniz: Uluslararası Rekabet ve Diplomasi" başlıklı doktora tezini destekleyen Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na teşekkür etmektedir.

.....

KAYNAKLAR

- PAAA. Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. Akten-Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. Almanya Siyasi Arşiv Dışişleri Bakanlığı.
- FRUS. U.S. Department of State. Foreign relations of the United States.
- Akşam. (1936, Temmuz 26). M. Eden Akdeniz itilaflarına lüzum kalmadı diyor. *Akşam*, s. 1.
- Akşam. (1936, Ocak 23). Akdeniz’de el birliği. *Akşam*, s. 2.
- Armaoğlu, F. (1991). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1980)*. İş Bankası Yayınları.
- Anadolu. (1936, Temmuz 29). M. Eden, Türkiye-İngiltere arasında sıkı bir antant doğduğunu söyledi. *Anadolu*, s. 1.
- Attar, A. (2020). Türkiye Sovyet dostluk ve saldırmazlık antlaşması. *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/turkiye-sovyet-dostluk-ve-saldirmazlik-antlasmasi/?pdf=3292>
- Banholzer, S., & Straumann, T. (2019). Why the French said ‘non’: A new perspective on the Hoover Moratorium of June 1931. *Journal of Contemporary History*, 56(4), 1040-1060.
- Barlas, D., & Güvenç, S. (2014). *Türkiye’nin Akdeniz siyaseti (1923-1939): Orta büyüklükte devlet diplomasisi ve deniz gücünün sınırları* (B. Cezar, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Baysoy, E. (2017). *Doğu Akdeniz’in dalgali jeopolitiği*. Truva Yayınları.
- Bıyıklı, M. (2012). Türkiye’nin ittifak politikası ve katıldığı uluslararası güvenlik ittifakları (1928-1938). *Yeni Fikir Dergisi*, 4(9), 151-166.
- Birlik, G. K. (2021). Akdeniz anlaşmaları ve Türkiye’deki uygulamaları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (34), 863-900.
- Boemeke, M. F., Feldman, G. D., & Glaser, E. (1998). *The Treaty of Versailles: A reassessment after 75 years*. Cambridge University Press.
- Cantemur, T. (2015). *Türkiye-İtalya ilişkileri (1930-1950)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. (n.d.). *Cumhuriyet Arşivi (BCA)*.
- Cumhuriyet. (1936, Temmuz 28). Akdeniz taahhütleri: M. Eden’e göre niçin lüzumsuz addedilmiş. *Cumhuriyet*, s. 1.
- Çelebi, M. (2015). Atatürk dönemi ve sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerini etkileyen faktörler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), 69-92.
- Güçlü, Y. (1999). Fascist Italy’s “Mare Nostrum” policy and Turkey. *Bellekten*, 63(238), 813-846.
- Haber-Akşam Postası. (1936, Ocak 23). Eden, Akdeniz devletlerinin yardımı meselesi hakkında bir beyanname neşretti. *Haber-Akşam Postası*, s. 4.

- Hughes, B., & Issaias, P. (2024). Rationalising violence: Leros. *The Journal of Architecture*, 28(7), 1239-1267.
- Kennedy, P. (1991). *Büyük güçlerin yükselişi ve çöküşler (1500'den 2000'e ekonomik değişim ve askeri çatışmalar)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi* (İ. H. Kurt, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kurun. (1936, Ocak 23). Akdeniz devletleri ile. *Kurun*, s. 1.
- Nicosia, F. R. (1997). "Drang nach Osten" continued? Germany and Afghanistan during the Weimar Republic. *Journal of Contemporary History*, 32(2), 235-257.
- Quartararo, R. (1997). Imperial defence in the Mediterranean on the eve of the Ethiopian crisis (July-October 1935). *The Historical Journal*, 20(1), 185-220.
- Payne, S. G. (1995). *A history of fascism (1914-1945)*. University of Wisconsin Press.
- Sander, O. (2020). *Siyasi tarih (1918-1994)* (30. bs.). İmge Kitapevi.
- Son Posta. (1933, Nisan 10). Almanya eski topraklarının hepsini geri istiyor. *Son Posta*, s. 8.
- Son Posta. (1933, Nisan 27). Dünya bugünkü buhrandan nasıl kurtulabilir? *Son Posta*, s. 1.
- Son Posta. (1936, Temmuz 28). İtalya, bize, İngiliz ve Yugoslavlara teminat verdi, İngiltere'de Akdeniz Paktı'nı kaldırdığını bildirdi. *Son Posta*, s. 1.
- Soysal, İ. (1981). Türkiye'nin Batı ittifakına yönelişi (1934-1937). *Belleten*, 45(177), 95-156.
- Steiner, Z. (2011). *The triumph of the dark: European international history 1933-1939*. Oxford University Press.
- Türkmen, İ. (2023). Akdeniz'e yönelik İtalyan tehdidi ve Türkiye'nin diplomatik çözüm arayışları (1935-1936). *History Studies*, 15(Özel), 279-291.
- Ulus. (1936, Ocak 23). Akdeniz'deki karşılıklı yardım meselesi. *Ulus*, s. 3.
- Vakit. (1933, Mayıs 10). Almanya harpten evvelki askerliğini istiyor. *Vakit*, s. 9.
- Yavuz, B. (1994). *Kurtuluş savaşı döneminde Türk-Fransız ilişkileri (1919-1922)*. Türk Tarih Kurumu.